

PRIMEDBE NA LIKOVNU ENCIKLO- PEDIJU JUGOSLA- VIJE

Pavle Stanojević

To je jedina knjiga koja nema pravo na propuste i greške! Za generacije korisnika, laika i stručnjaka, one su izvor podataka na koji se pozivaju kod određenih odkazivanja, izvor u koji se ne sumnja. Iz svih navedenih razloga i potrebe da Jugoslavija ima enciklopediju likovne umetnosti kakvu naša prošlost i umetnička tradicija zaslužuju, dužnost nam je da ukažemo na određene propuste i greške, kako bi se one ispravile i objavile na kraju treće knjige.

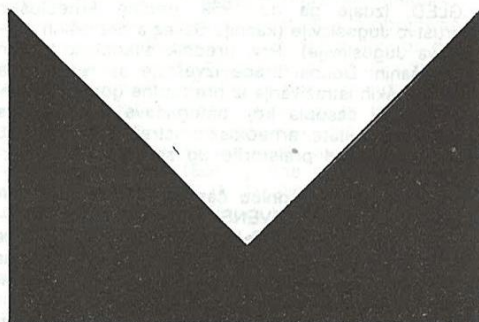
Pojava svake knjige iz istorije umetnosti, arheologije, etnologije ili zaštite spomenika kulture u Jugoslaviji, ima veliki značaj za dalji razvoj, kako ovih nauka, tako i kulture uopšte. Na žalost, izdavačke kuće u našoj zemlji su tek pre nekoliko decenija počele redovnije da objavljuju knjige namenjene ovim oblastima nauke. Pogotovo je malo bilo specijalizovanih leksikona i knjiga enciklopedijskog karaktera. Iako su od ogromnog značaja za kulturu svake zemlje, to su, najčešće, dugoročni izdavački poduhvati koji zahtevaju ogroman rad sa, uglavnom, neizvesnim finansijskim ishodom.

Zbog toga smo sa velikim interesovanjem dočekali pojavu LIKOVNE ENCIKLOPEDIJE JUGOSLAVIJE, knjige I, od A – J. Ovakav izdavački poduhvat mogao je u ovom trenutku da realizuje samo Jugoslovenski leksikografski zavod, jer ima iskustva i finansijskih mogućnosti da izda enciklopediju koja će obraditi sve umetničke discipline, pojave i ličnosti koje se njima bave. Enciklopedija likovnih umetnosti, izdata u četiri toma, Zagreb, 1959 – 1966, prva specijalizovana enciklopedija za te oblasti, pružila je, i pored nekih propusta, solidan pregled pojmova, ličnosti i pojava iz svetske i naše umetnosti.

Likovna enciklopedija Jugoslavije (u daljem tekstu LEJ), u tri knjige treba da prikaže umetničko stvaralaštvo naroda koji žive ili su živeli na tlu Jugoslavije od praistorijskih vremena do danas. Još u toku priprema za štampu Redakcija LEJ je najavila programsku koncepciju – uz tradicionalne umetničke discipline (slikarstvo, vajarstvo, arhitektura i primenjene umetnosti), obradiće se i šire područje kulturne istorije, zatim arheologija, etnologija, zaštita spomenika i muzeologija, u obliku koji pripada likovnom umetničkom izrazu. Takav pristup je sasvim opravdan jer bi, uz umetnike, bili predstavljeni široj javnosti i brojni poslenici ovih disciplina, uglavnom poznati samo užem krugu stručnjaka određene oblasti.

U uvodnom tekstu Uredništvo navodi: »U LEJ višestruko je proširena nacionalna građa u odnosu prema onoj u Enciklopediji likovnih umetnosti...«, i »... LEJ donosi nove znanstvene sinteze, u kojima su ne samo ispravljena neka ranija netačna mišlje-

mišljenja ● mišljenja ● mišljenja ● mišljenja

mišljenja ● mišljenja ● mišljenja ● mišljenja

nja nego je iznesen i niz novih podataka, atribucija, hipoteza i interpretacija».

Određnice su obrađene u okviru tri velike grupe članaka. Glavninu od desetak hiljada članaka čine biografije umetnika, »od poluanonimnih srednjovekovnih klesara, graditelja, iluminatora, ponekad tek zabilježenih u arhivskim izvorima, do novovjekih stvaralačkih osobnosti koje su obrađene monografski i bibliografski dokumentirane«. Drugu grupu čine tekstovi o geografsko-spomeničkim lokalitetima: »bilo da se radi o »mrtvom« arheološkom lokalitetu, samostanskom kompleksu, utvrđenim urbanim angolmeracijama...«

Uz ove tekstove, većinom manjeg obima nego što zaslužuju odrednice koje se obrađuju, dati su i monografski pregledi umetnosti po našim pokrajinama i republikama. Obradeni su i putopisci, istraživači raznih umetničkih oblasti, likovni kritičari, kolekcionari, muzeji, galerije, umetničke grupe, časopisi. Posebna pažnja posvećena je i izgledu knjige, ilustracijama i opremi. Prva knjiga sadrži 3300 članaka, sa 1100 ilustracija u boji, 170 crno belih fotografija i 65 planova.

Na kraju, Redakcija navodi da prva knjiga izlazi posle »četvorogodišnjih priprema, u kojima je sudjelovalo više od 400 suradnika, pisaca tekstova i urednika iz svih naših republika i pokrajina, čime se želela osigurati ne samo znanstvena serioznost obavjesti, nego takođe i podjednak pristup umjetničkoj baštini svih naših naroda i narodnosti« kako bi bila »... što pouzdaniji izvor podataka i vodič u stručnim pitanjima, ali istodobno i mjesto susretanja pa samim time i boljeg međusobnog razumijevanja, u prošlosti često različito državno-politički i kulturno determinisanih djelova naše suvremene socijalističke zajednice«.

Međutim, već površnim pitanjem LEJ zapazeno je da znatan broj umetnika, arheoloških lokaliteta i naselja, značajnih za oblasti kojima se knjiga bavi nije obrađen. Takođe, veliki broj naselja (Ada, Čurug, Jarak, Bečež, Belegiš, itd.) ima tekstove koji obrađuju samo jednu umetničku oblast, a uopšte ne pominju druge oblike umetničkog delanja i tragove prošlosti koji u njima postoje. Kako enciklope-

Objavljujući ove tekstove, u novopokrenutoj rubrici Mišljenja, želimo naglasiti da ćemo nastojati ubuduće kontinuirano negovati kritički i polemički intonirane pristupe, koji, u svojoj osnovi, teže za analitičkim snimkom problema i pojava u književnosti, umetnosti i kulturi i za uspostavljanjem dijaloga. Želimo da naglasimo da uredništvo neće apriori stajati iza stanovišta izrečenih na ovim stranicama, ali će podržavati pravo svakog autora, ukoliko svoje mišljenje dovede do razložne i argumentovane artikulacije, da se ravnopravno uključi u raspravu.

dije pravimo da bi na jednom mestu u sažetom obliku imali sve najvažnije podatke o pojedinim odrednicama, netačnih ili nepotpunih podataka mora biti što je moguće manje. To je jedina knjiga koja nema pravo na propuste i greške! Za generacije korisnika, laika i stručnjaka, one su izvor podataka na koji se pozivaju kod određenih dokazivanja, izvor u koji se ne sumnja! A zbir svih tekstova treba da pruži najbolji mogući presek istorije kulture na ovom tlu i razvoj civilizacije jugoslovenskih naroda.

Kada se pravi neka knjiga poput enciklopedije, običaj je svuda u svetu, da se obezbede najbolji mogući saradnici – stručnjaci koji najbolje poznaju određene pojave, oblasti ili ličnosti. Pregledajući spisak autora, naročito za tekstove o Vojvodini i Srbiji, nameće se utisak da nisu uzeti svi stručnjaci koje su pojedine odrednice zahtevale, to jest, oni saradnici koji će u ovom trenutku dati tekstove snabdevene najnovijim podacima i proverene u savremenoj literaturi. Iz neodgovarajuće podele tekstova proizilaze i neki od propusta kojima ova knjiga LEJ zaista obiluje.

Ne može arhitekta da piše o arheologiji i istoriji (odrednice o Baču, Banoštru, Čelarevu) ili arheolog o arhitekturi (odrednica o Arači) ako imamo stručnjake koji su već objavili radove iz te oblasti. Baš zato što su enciklopedijski tekstovi sažeti, malog obima, samo dobri poznavaoći određene problematike mogu da ih na pravi način saopšte. Obim teksta ovde je u obrtnoj srazmeri sa težinom zadatka.

U predgovoru, Redakcija je najavila da će nacionalna građa biti višestruko proširena u odnosu na građu u ELU. Međutim, brojni primeri govore drugačije. Unapred određeni obim izdanja od tri toma, najverovatnije je doveo do skraćivanja tekstova, tako da brojne odrednice pružaju veoma štura obaveštenja čitaocu.

Takođe, selektori po republikama i pokrajinama nisu ostali dosledni redakcijskoj nameri da se zabeleže sve ličnosti »od poluanonimnih srednjovekovnih klesara, graditelja, iluminatora, ponekad tek zabilježenih u arhivskim izvorima, do novovjekih stvaralačkih osobnosti«. Nisu pomenute desetine umetnika koji su učili na akademijama u Beču i Minhenu, ili slikali za pravoslavne crkve i manastire po Bosni, Hercegovini, Srbiji i Vojvodini. Isuviše smo mala zemlja da bi olako preskočili ili zaboravili da postoji i najmanji zograf, živopisac, »moler«, ili umetnik iz XVIII, ili XIX veka, arheolog, istraživač naše istorije ili konzervator. Svaka od tih ličnosti MORALA je u ondašnjim kulturnim prilikama (češće neprilikama) imati značajan udeo u njihovom podizanju i nadgradnji. Zato ih ne smemo izostaviti ni zaboraviti. Ko nam garantuje da se neće otkriti neki novi izvori i dosad nepoznate slike ili skulpture,

koje će baciti sasvim drugo svetlo na te »nevažne« umetnike. Tim pre ako u Enciklopediji imaju odrednice pojedini mladi umetnici brzo nastajućih i nestajućih »izama« i konceptualnog izraza koji se »bave robnim pojavama u umetnosti«, ili su imali dve-tri samostalne izložbe fotografija lokalnog značaja (rečimo Arigler), onda za sve umetnike iz prethodnih epoha moramo naći mesta.

Veliki broj naselja u kojima se nalaze značajni spomenici kulture nisu navedeni. Moramo da se zapitamo kojih su se kriterijuma i merila držali u LEJ prilikom vrednovanja i odlučivanja koji će spomenik dobiti tekst, kada skoro polovina sa spiska zaštićenih spomenika kulture u Vojvodini, nije dobio odrednicu. Popis zaštićenih spomenika kulture i Predlog spomenika A kategorije u Vojvodini, morali su biti osnova za pravljenje abecedara u LEJ, za teritoriju Vojvodine. Ovakvo Enciklopedija podseća na antologiju poezije napravljenu prema subjektivnim opredeljenjima priređivača.

Primerbe na LEJ, odnosno uočene propuste u njenom abecedaru, izložićemo redom kojim su odrednice objavljene, ili bi trebalo da su objavljene, odnosno obraćene. Uočeno je nekoliko vrsta pogreški koje bih klasifikovao u tri grupe: kod jednih nedostaje godina rođenja ili smrti neke ličnosti, ili je pak netačna. Druga vrsta propusta su nepotpuni tekstovi o pojedinim naseljima, kod kojih je obrađena samo jedna od oblasti umetničkog delanja, odnosno jedna vrsta spomeničkih vrednosti, najčešće arheologija ili slikarstvo. Treća grupa primerbi, ujedno i najozbiljnijih, odnosila bi se na izostavljanje pojedinih umetnika, ličnosti, pojava i spomeničko-geografskih lokaliteta. Proučavajući uglavnom odrednice koje se odnose na Vojvodinu uočeno je preko 170 propusta. Od onih koje smo svrstali u prvu grupu, navedećemo samo nekoliko, za ostale smatramo da se moraju naznačiti a neki i šire obrazložiti:

1. Adamović Stevan, vajar, rođen 1878, studirao u Briselu gde je i nagrađivan za svoje skulpture. Tekst ima samo 4 retka, bez godine smrti. Mnogo potpunija informacija je u Enciklopediji SHS Stanoja Stanojevića. Radio je kao profesor likovnog obrazovanja u Kikindi, gde je umro 1958. godine.

2. Nema odrednicu Spiridon Aleksijević. Rođen je 1841. godine u Žitomislicu u Hercegovini. Bio je kaluder, učitelj i slikar. Radi proučavanja vizantijske ikonografije boravio na Krfu. Slikao za pravoslavne crkve po Dalmaciji. Ima odrednicu u časopisu Time-Beker leksikonu (izdanje 1907, I, 272).

3. Nema odrednicu ANDREJA ANDREJEVIĆ! Istoriju umetnosti doktorirao na Filozofskom fakultetu u Beogradu gde sada predaje na odeljenju za istoriju umetnosti. Autor više zapaženih članaka o islamskoj umetnosti u Jugoslaviji i knjiga ALADŽA DŽAMIJA U FOČI, Beograd, 1972; i ISLAMSKA UMETNOST U JUGOSLAVIJI, Beograd, 1984; obe u izdanju Instituta za istoriju umetnosti u Beogradu.

4. Nemaju odrednice ni: AJZENHUT FERENC (Mađarski slikar druge polovine XIX veka, 1896. godine slikao za zgradu Bač-bodroške županije u Somboru sliku velikih dimenzija »Bitka kod Sente«); slikar AKSENTIJE iz Pančeva (1797. godine slikao ikonostas crkve manastira Vojlovice); slikar AČIM MARKO (Znamo da je 1864. naslikao ikonu Raspeća Hristovog u kapeli na groblju u Kikindi); JOVAN ANDREJEVIĆ (1804. godine upisao je arhitektonski odelak na bečkoj Akademiji).

5. Nema odrednicu ANIKA JULIJE, vajar iz Novog Sada. Krajem XIX i početkom XX veka imao radionicu za izradu dekorativne plastike i štuko dekoracije. Više godina saraduje sa arhitektom Vladimirov Nikolčićem na ukrašavanju fasada i enterijera brojnih zgrada koje je on projektovao (Vladičanski dvor u Novom Sadu, zgrada patrijaršijske biblioteke, Bogoslovlje i dvora u Sremskim Karlovcima, i mnoge druge). Kod njega je počeo da uči naš poznati vajar Stevan Bodnarov.

6. Pod odrednicom ADA pominje se samo srpska pravoslavna crkva, za koju je 1863. godine ikonostas izradio Novak Radonić (18 slika sa tog ikonostasa u u Galeriji Matice Srpske u Novom Sadu). Ni reči o brojnim arheološkim nalazištima iz praistorijskog perioda, kao i perioda seobe naroda. Otkrivene su tri avarske nekropole iz VII – VIII veka, evidentirani su arheološki lokaliteti na ciglanama »Komloš«, »Nerzić«, »Čuždi« i »Orom partok« (lit. katalog Kulturno blago Vojvodine, Arheologija, Novi Sad, 1980; Dušan Mrkobrad, Arheološki nalazi seobe naroda u Jugoslaviji, Beograd, 1981).

7. Nemaju odrednicu slikari: PETAR ARSENIJEVIĆ (autor je ikone »Arapska bogorodica« iz 1794. godine, sada u Bečeju); ŽIVOJIN ARSENIJEVIĆ (1815. slika ikonu Bogorodice sa Hristom, sada u privatnom vlasništvu u Zrenjaninu).

8. Nema odrednicu časopis ARHEOLOŠKI PREGLED. Izdaje ga od 1959. godine Arheološko društvo Jugoslavije (kasnije Savez arheoloških društava Jugoslavije). Prvi urednik akademik Milutin Garašanin. Donosi kraće izveštaje sa rezultatima arheoloških istraživanja iz prethodne godine. Jedini arheološki časopis koji omogućava stručnjacima uvid u rezultate arheoloških istraživanja za celu Jugoslaviju, od praistorije do srednjovekovne arheologije.

9. Nema odrednicu časopis ARKIV ZA POVEŠTANJE JUGOSLAVENSKU. Izlazio je od 1851 – 1875. godine. ARKIV je okupljao prve izučavače starina u Hrvatskoj i Slavoniji, davao upute za rad na terenu i zalagao se za njihovo sistematsko i organizovano proučavanje.

10. Nema odrednicu STERIOS ARVANITIDIS, slikar-grafičar, radi kao konzervator Pokrajinskog zavoda za zaštitu spomenika kulture Vojvodine u Novom Sadu. Rođen 1940. godine. Rukovodio konzervatorskim radovima na obnovi živopisa manastira Krušedola, radio na zaštiti fresaka u manastiru Petkovići, ikona u srpskoj pravoslavnoj crkvi u Moločinu, zidnim slikama srpske pravoslavne crkve u Sremskoj Kamenici, ikonama u crkvama Kuštija, Kucure, Ratkova i drugim mestima Vojvodine. Aktivan je kao grafičar, zastupljen u svim katalogima vojvodanske grafike.

11. DIMITRIJE BAČEVIĆ, poznati ikonopisac druge polovine XVIII veka, pripadao je slikarima tzv. prelaznog perioda koji su u ikonografske i umetničke tradicije srpskog slikarstva toga vremena uneli i elemente iz umetnosti ukrajinskog baroka i suvremenog srednjoevropskog slikarstva.

U LEJ se ne navodi godina njegove smrti, međutim u članku Petra Momirovića »Dve Bogorodične ikone srpske pravoslavne crkve u St. Banovcima« (Saopštenja XV, Beograd, 1983, 291, fusnota broj 9) nalazi se podatak da je Dimitrije Bačević umro najverovatnije 1774. godine. Naime, u rukopisnoj knjizi iz manastira Velike Remete (sada u Muzeju Srpske pravoslavne crkve u Beogradu) ustanovljene 1753. godine, u kojoj su zapisivani ktitori i priložnici manastira, unazad, počev od 1722. do 1887. godine, na 21. listu pod brojem 116. piše da »iz militarske privilegiate varoši Karlovaca primismo milostinje, črez Počtenorodnago Gsdara Simeona Kapitanovića i Mihaila Kotor (aki tutor). . . forinti u gotovu novcu za spomen bivša rečeno varoši žitelja i molera ousopšago Dimitrija«. P. Momirović dalje navodi: »To se odnosi na slikara Dimitrija Bačevića. Na žalost, nije datirano, ali se nalazi između datiranih parusija iz 1773. i 1774. godine. Inače su to zapisi pod 1774. godinom«. Samim tim i godinu rođenja D. Bačevića sa »negde oko polovine XVIII veka«, kako piše u LEJ, pomerićemo sa više verovatnoće ka početku XVIII veka.

Takođe, u najnovijoj stručnoj literaturi pominjeno je mišljenje da je D. Bačević slikarstvo učio kod Vase Ostojića u Novom Sadu, kako se navodi u LEJ. Kao verovatniji iznet je zaključak da se umetnički formirao u Ukrajini, tačnije Kijevu (opširnije videti u katalogu »Majstori prelaznog perioda«, Galerija Matice srpske, Novi Sad, 1981).

12. Nema odrednicu PETAR BALABANOVIĆ, slikar-konzervator, sada u penziji. Prve konzervatorske zahvate izveo na spomenicima kulture sa Kosova, kao član Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Prištini (Isposnica Petra Koriškog, manastir Gračanica, Manastir Pečke Patrijaršije, manastir Bogorodice Ljeviške, crkva sv. Spasa u Prizrenu, manastir Nerezi, manastir Devič, manastir Temska kod Pirota, manastir Vračevšnica; bio je i član ekipa prilikom radova na preseljenju manastira Dobričevo, Piva i još 14 manjih crkava u Srbiji).

Ogromno iskustvo stečeno prilikom radova na ovim spomenicima preneo je i kolegama u Pokrajinskom zavodu za zaštitu spomenika kulture u Novom Sadu. U Vojvodini je radio na: ikonostasu Saborne crkve u Sremskim Karlovcima, manastiru Krušedolu, manastiru Petkovići, ikonostase u manastiru Bodani i manastiru Vojlovici crkvama u Moločinu, Suseku, Mokrinu, Kikindi, Sr. Kamenici, Kucuri, Kuštiju, Ratkovu).

Kada se pogleda samo broj spomenika na kojima je radio i njihov značaj za jugoslovensku umetnost i kulturu, dovoljno je da dobije ne samo mesto u Enciklopediji, već i visoko društveno priznanje za

sve te godine provedene na spasavanju navedenih spomenika.

13. Pod odrednicom BAČ u šturov tekstu navodi se da je franjevački samostan kao celina nastao u 18. veku. Svakako je trebalo reći da pojedini delovi samostana potiču iz XIII veka (apsida i zvonik); da su u unutrašnjosti bili očuvani fragmenti fresko slikarstva iz gotskog perioda; da se u XII veku još uvek pominju grčki sveštenici u Baču i da je sremski biskup istočnog obreda; da se tvrdvada prvi put pominje 1192. godine. . . (Opširnije vidi katalog Kulturno blago Vojvodine, Arheologija, Novi Sad, izdanje Vojvodanskog muzeja, 1980.; A. Sekulić, Drevni Bač, Split, 1978).

14. Nema odrednicu BAČKA PALANKA gde je pod zaštitu zakona stavljeno više spomenika kulture: Ikonostas u srpskoj pravoslavnoj crkvi, rad slikara Georgija Jazdimirovića i drvorezbara Devića sa sinovima, sa početka XIX veka (rešenje broj 1322 iz 1950. godine); Zemljano utvrđenje iz praistorijskog perioda (lateno) na mestu zvanom »Turski šanac« (rešenje broj 949/67 iz 1968. godine); dve stare štampane knjige; Prestono jevanđelje i Pentikostar u srpskoj pravoslavnoj crkvi (rešenje broj 281 iz 1967. godine).

15. Nema odrednicu BAČKO PETROVO SELO, gde je u srpskoj pravoslavnoj crkvi ikonostas Teodora llića Češljara sa 56 ikona. Rešenjem broj 532 od 1951. godine stavljen je pod zaštitu kao spomenik kulture. Na arheološkom lokalitetu »Čik« iskopano je oko 150 avarskih i sarmatskih grobova (rešenje broj 01-48/2 iz 1974. godine).

16. Nema odrednicu ni BANATSKO NOVO SELO, gde je rešenjem broj 01-293/5 iz 1973. godine zaštićen centar sela kao ambijentalna celina sa 8 objekata (srpska pravoslavna crkva, zgrada mesne kancelarije, stara i nova škola, rumunska pravoslavna crkva, crkvena opština i spomen česma). U ataru sela je registrovano i više arheoloških lokaliteta (»Mala dolina«, »Veika dolina«, »Vučja dolina«).

17. BAJŠA, nema odrednicu, u mestu je očuvano više značajnih spomeničkih celina: dvorac porodice Zako sa početka XIX veka, rađen u klasičističkom stilu (rešenje o zaštiti broj 243 iz 1973. godine); srpska pravoslavna crkva, završena 1818. godine sa ikonostasom koji je radio Jovan Klajić 1854. godine i predmetima primenjene umetnosti, stavljen je pod zaštitu zakona rešenjem broj 01-769/1 iz 1969. godine; rimokatolička crkva sa ikonama na oltaru, baroknim kipovima i predmetima primenjene umetnosti rešenjem broj 01-246/1, iz 1973. godine, stavljen je pod zaštitu zakona; arheološki lokalitet Družek).

18. Nemaju odrednicu slikari: BARABAŠ MIKLOŠ (1868. slika oltarske ikone sv. Ivana Ispomuka i apostola Jakova u rimokatoličkoj crkvi u Zrenjaninu); PAVLE BERKOVIĆ (na bečku Akademiju upisan 1834. godine); BIENEFELD M. (1840. godine radi zidne slike u kući porodice Glavaš iz Vranjeva).

19. Nema odrednicu BENZON MARINKO, slikar, rođen u Splitu 1920. godine. Završio Akademiju likovne umetnosti u Beogradu 1952. godine. Učestvovao u NOB od 1941. kao član propagandnog odeljenja pri Glavnom štabu Vojvodine i rukovodilac ekipe slikara Propagandnog odeljenja III jugoslovenske armije.

20. Nema odrednicu MILORAD BALAČ, slikar i jedan od prvih konzervatora posle rata kod nas. Radio u manastiru Hopovo, manastiru Petkovići, Sremskim Karlovcima, Sremskoj Mitrovici itd. Objavio i više stručnih članaka.

21. Manastir BODANI dobio je svega 9 redaka, sa literaturom nepunih 15 redaka. U krajnje šturov tekstu nije naznačeno da je slikarstvo bodanskog živopisa od izuzetnog značaja za nove tokove u kasnijem srpskom slikarstvu. »kome srpsko moderno slikarstvo duguje svoje prve korake« (Olga Mikić-Leposava Šelmić, Majstori prelaznog perioda, katalog izložbe, Galerija Matice srpske Novi Sad, 1981,6). Zidno slikarstvo Hristifora Žefarovića je onaj ključni momenat loma sa vladajućim zografskim ikonografskim šemama i početak »barokizacije« srpskog slikarstva. On uvodi nove ikonografske kompozicije – Bogorodičnu himnu – »O tebe radujesja«, ilustruje Knjigu postanja – »Genezu«. Žefarović je »u XVIII veku bio prvi koji je u takvom obimu i takvom intenzitetu uspeo da ostvari novo i svakako slobodnije shvatanje forme i boje« (Dejan Medaković, Srpski slikari, Novi Sad, 1968,10).

Takođe se ne pominje da je ikonostas slikan od 1745. do 1748. godine i da su pored Jova Vasilje-

vića učestvovali još Vasilije Romanović, Nikodin Rus i Vaša Ostojić.

U literaturi se ne navodi najopširnija monografija manastira od Petra Momirovića, »manastir Bodani«, Bodani, 1980, koja donosi niz novih podataka. Pod zaštitu zakona stavljeno je još sedam ikona, četiri portreta, dva drvena krsta i biblioteka koju sačinjavaju 32 rukopisne knjige i 115 štampanih, nastale od XVI – XIX veka.

22. Nema odrednicu Bosio NESTOR, sa sinovima Josifom i Juliusom. Krajem XIX veka rezbari ikonostase po Banatu (Alibunar, Begejci).

23. BEČEJ u LEJ, strana 89, ima tekst u kome je akcenat dat opisu pravoslavne i katoličke crkve i predmeta primenjene umetnosti, dok se postojanje arheoloških lokaliteta samo konstatuje. U ELU, strana 301, postoji iscrpan prilog o arheološkim lokalitetima Borđoš i Matejski brod, od Milutina Garašanina, bez navođenja podataka iz istorije umetnosti. U oba slučaja nismo dobili kompletnu informaciju o spomenicima kulture u mestu. Smatram kao što piše u uvodnom tekstu Redakcije, da je LEJ morala pružiti mnogo sadržajni tekst u kome bi sve oblasti umetničkog stvaralaštva bile zastupljene prema njihovom značaju.

Nije pomenut Gradski muzej i Galerija slika (otvoreni 1956. godine) čija postavka obuhvata arheološki materijal sa nalazišta u gradu i okolini, portrete građana iz XIX veka i slike nastale tokom rada umetničke kolonije u Bečeju.

Nije pomenut ni rano srednjovekovni lokalitet »Perlek« gde su otkrivene osnovne kuća i zemunica iz VI i VII veka, sa nalazima iz perioda Seobe naroda.

Staro gradsko jezgo sa trgom »Pogača«, formirano u drugoj polovini XIX veka, zaštićeno je rešenjem broj 01-67/1 iz 1976. godine.

24. Pod odrednicom »BENEDIKTINCI«, u pasusu za Vojvodinu, piše da je u Petrovaradinu bio samostan svetog Benedikta. Međutim, kod Ivana Ostojića autora knjige o Benediktinskim samostanima u Hrvatskoj i Slavoniji, stoji da se za šest benediktinskih samostana u Sremu može odrediti tačan položaj (str. 30). Sveti Benedikt nije među tih šest.

Ako je verovati nekim srednjovekovnim poveljama i njihovim kasnijim prepisima u Petrovaradinu su početkom XIII veka osnovana 4 samostana i opatije: Sveto Trojstvo, osnovan navodno 1202. godine; Blažene Djevice 1203. godine; cistercijski BELAEFONTIS između 1234. i 1237. godine i pomenuti sv. Benedikt. Ivan Ostojić o tome kaže: »teško je prihvatiti, da su u uopće postojale, a još teže dopustiti da su kroz jednu godinu dana bila osnovane dvije cistercijske opatije u malenom Petrovaradinu« – (Ivan Ostojić, nav. delo, 45). Postojanje četiri samostana u relativno malom naselju kakvo je bio Petrovaradin, najbolja su potvrda o potrebi daleko kritičnijeg odnosa prema većini korišćenih izvora.

Takođe, u istom odeljku pominje se da je benediktinski samostan sv. Dimitrija osnovan 1057. godine u Sremskoj Mitrovici. No, baš u navedenoj literaturi vidi se da puno toga vezano za ovaj samostan nije sigurno: počev od lokacije – da li je bio u Sr. Mitrovici, na Savi ili negde u Sremu; da li je bio u isto vreme pravoslavni i katolički (pošto je u to vreme Srem bio u rukama Vizantije); pa čak je za vek ili dva sporna i godina osnivanja! Dileme dolaze i otud što jedni smatraju da su bila dva samostana sv. Dimitrija, drugi dokazuju da je postojao samo jedan. Radoslav Grujić u opsežnoj studiji o duhovnom životu u Vojvodini navodi: »iz pisma pape Klementa VI znamo dalje, da je manastir sv. Dimitrija u starom Sirmijumu osnovan bio po svoj prilici pre konačnog razdeljenja crkava 1054. godine kao manastir istočnog »grčkog obreda« za monahe grčke, slovenske i ugarske narodnosti sa zasebnim cilijama za svaku narodnost; da je kao takav ostao sve do 40-tih godina XIV veka...« (Radoslav Grujić, Vojvodina I, 333). Dakle po mnogo čemu oprečna tvrdjenja, mnogo toga u vezi s njim je hipotetično, bez sigurnih dokaza. Sve te dileme morale su na neki način biti i naznačene u tekstu o benediktincima, kako bi se dobio pouzdan tekst, zasnovan na svim poznatim istorijskim činjenicama.

25. Nema odrednicu kastrum Bečkerek (BEČEKEREKE) koji se nalazio na mestu današnjeg Zrenjanina, kasnije dugogodišnji naziv za to mesto.

26. Nemaju odrednice vajari: RADNAI BELA (1873 – 1923.) profesor na Umetničkoj akademiji u Budimpešti. Izveo nekoliko javnih spomenika u Vojvodini – Bečeju, Zrenjanin; MILAN BOROJEVIĆ (rodov iz Petrinje, stipendista Matice srpske. Učio u

Kraljevskoj zemaljskoj obrtnoj školi u Zagrebu. Dugo vremena radio u Skoplju kao nastavnik crtanja); Slikar JOVAN BLAGOJEVIĆ, rođen u Segedinu početkom XVIII veka.

27. U tekstu odrednice BEOGRAD izuzev nešto podataka o arheološkim lokalitetima u gradu, dominantno mesto zauzima arhitektura, odnosno istorija arhitekture. Verovatno zato što je obrađivač teksta za istoriju Beograd, od srednjeg veka do današnjih dana, i autor knjiga koje obrađuju urbanističku problematiku. Čudno je da za pojedine periode nisu angažovani specijalisti koji su u već objavljenim monografijama Beograda pisali o srednjem veku, periodu turske vlasti, austrijskom periodu, vremenu od 1804. godine pa nadalje (Jovanka Kalić-Mijušković, R. Veselinović M. Popović, M. Bajalović, V. Kondić i dr.) Grad sa istorijom kakvu je imao Beograd, na ovaj način je oštećen.

Čitav likovni život grada dat je kroz šture informacije o muzejima. Nigde pomena o velikim likovnim manifestacijama, biennialnim izložbama, udruženjima umetnika, umetničkim školama i akademijama, prvim izložbama, štampariji itd.

28. Nema odrednicu MARIJA BIRTAŠEVIĆ (BAJALOVIĆ), arheolog Muzeja grada Beograda (sada u penziji). Marija Birtašević je autor više članaka, kataloga izložbi i knjiga koje se bave izučavanjem srednjovekovne keramike u Srbiji (Srednjovekovna keramika, Beograd, 1970; Keramika u srednjovekovnoj Srbiji; Beograd, 1981, srednjovekovna nekropola u Mirijeju, Beograd, 1960; Nakit VIII – XVIII veka u Muzeju grada Bgd. 1984).

29. Pod odrednicom BEOČIN pominje se samo manastir Beočin. No, tu je iskopan i rimski natpis koji spominje nepoznato selo Josista (Vojvodina I, 73); u centru mesta otkriveni su ostaci srednjovekovne građevine, postoji nekoliko secesijskih dvoraca sa početka XX veka, sa izvanrednim ukrasima od žolnari keramike. Od ostalih spomenika kulture u Beočin – selu svakako je vredno spomenuti zaštićenu seosku kuću sa početka XVIII veka (rešenje o zaštiti broj 671 iz 1965. godine); Ikonostas u srpskoj pravoslavnoj crkvi iz 1791. godine rad drvorazbar Akcentija Markovića, ikone su rad Stefana Gavrilovića iz 1802.g. (rešenje o zaštiti broj 938/67 iz 1968. godine).

Najstariji pomen manastira Beočina u izvorima, po LEJ, je iz 1622. godine. Međutim, u tekstu Branislava Đurđeva »Prodaja crkava i manastira za vreme vladavine Selima II«, Godišnjak istorijskog društva B i H, godina IX, Sarajevo, 1958; i knjizi Vojislava Matica »Arhitektura fruškogorskih manastira«, Novi Sad, 1984, vrlo dokumentovano se dokazuje da je manastir znatno stariji. Pominje se već 1578. u Turskom katastarskom defteru, što znači da je nastao između 1566. i 1578. godine, zatim 1614. u defteru iz Varšave.

30. Uopšte se ne pominje selo BAČKI BREG, gde je u Preradovićevoj ulici zaštićena ambijentalna celina sa četiri objekta. Bački breg je izuzetno zanimljivo naselje tzv. »raštrkanog« tipa, sa krivudavim i slepim ulicama, trodelnim panonskim kućama od pletera, oplebljene blatom sa krovnom pokrivačem od trske. Rimokatolička crkva je sagrađena 1786. godine na mestu starije iz 1740. sa šest slika J. Falkonera, J. G. Badera i drugih; Predmetima primenjene umetnosti (barokna propovedaonica i oltar sa kraja XVIII veka) zaštićeno je rešenjem broj 03-284/7 iz 1975. godine.

31. Pod odrednicom »Banoštor« nisu spomenuti zaštićeni spomenici kulture, svrstani u A kategoriju (po Predlogu spomenika od izuzetnog značaja za SAP Vojvodinu);

– Dva pevnika stola iz 1749. godine su drvorazbarski i slikarski rad jeromonaha Silvestra Popovića, poznatog putopisca i prosvetnog pregoača. Zaštićeni su rešenjem broj 01-535/1 iz 1970. godine.

– Pod zaštitu zakona stavljene su i 4 štampane knjige i jedna rukopisna, iz srpske pravoslavne crkve, nastale u XVI i XVII veku. Zaštićene su rešenjem broj 942/67 iz 1968. godine.

32. Pod odrednicom »BERKASOVO« obrađeni su samo čuveni antički šlemovi iz IV stoleća. Ne pominje se srednjovekovni grad (koji je pripadao despotu Vuku, a potom njegovim sinovima), čiji su tragovi još vidljivi. Rešenjem broj 1620 iz 1948. stavljen je pod zaštitu zakona.

– Srpska pravoslavna crkva sv. Petra i Pavla podignuta je u drugoj polovini XVIII veka. Ikonostas je rezan oko 1782., a ikone je slikao Kuzman Kolarić 1787. godine. Zidne slike u oltaru su takođe iz druge polovine XVIII veka. Rešenjem broj 242 iz

1973. godine čitav objekat je zaštićen, kao i Zbornik Božidara Vukovića, štampan 1538. u Veneciji.

33. Nema odrednicu BEŠKA, selo kod Novog Sada u čijem je ataru na lokalitetu »Brest« otkrivena nekropola iz III – IV veka, sa zanimljivim freskama; i gradina »Kalakača«, sa nalazima iz starijeg gvozdenog doba.

– Srpska pravoslavna crkva zidana je u drugoj polovini XVIII veka, ikonostas je rezao 1836. Pavle Bošnjaković, a ikone i zidne slike uradio je 1840. godine Jeftimije Popović.

34. Nema odrednicu MILAN BUDIMIR, profesor klasične filologije Univerziteta u Beogradu. Autor brojnih knjiga (Grci i Pelasti; C balkanskih istočnika; itd.) i rasprava timološkog i kulturno-istorijskog karaktera, s posebnim interesom za proučavanje antike balkanskih zemalja. Radovi više generacija balkanologa zasnivaju se na rezultatima njegovih istraživanja. Sa Petrom Skokom pokrenuo časopis. Revkue internacionale des etudes Balaniques.

35. Nema odrednicu MILKA ČANAK – MEDIC, arhitekta – konzervator Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture SR Srbije u Beogradu. Neposredno rukovodila na restauratorskim i konzervatorskim poslovima u čitavom nizu objekata (Solun, Kostonjeva, Gamzigrad, Arača, itd.) Objavila više radova o zaštiti spomenika kulture.

36. Nema odrednicu ČALMA, selo u blizini Sremske Mitrovice. Srpska pravoslavna crkva je iz XVIII veka, ikonostas i zidne slike radio je Grigorije Davidović – Opšić 1786. godine. U ataru sela otkrivena je rimska grobnica sa fresko-slojem.

37. Nemaju odrednice ĐORĐE ČARAPIĆ (slikar druge polovine XIX veka iz Pančeva); ZVEZDAN ČEBINAC (vajar, rođen u Kraljevu, 1897. godine upisao se na studije vajarstva Akademije u Minhenu kod profesora Eberlea.

38. U tekstu o ČELAREVU piše »Na lokalitetu Ciglana otkrivena je avarska nekropola«. Međutim, na više mesta u sve brojnijoj literaturi o Čelarevu naglašeno je da ljudi sahranjeni u grobovima nekropole u Čelarevu nisu bili ratnički narod (nigde nije pronađeno oružje). Antropološkim merenjima koštanih ostataka poznati antropolog, donedavno profesor u Londonu, dr Srboljub Živanović, došao je do zaključka da to nisu ni Avari ni Sloveni. Nekropola je sa početka X veka. Da li su to grobovi Hazara, ili nekog, nama još manje poznatog naroda, rano je za sada govoriti, ali Avari nisu sigurni.

39. Pod odrednicom »ČASOPISI«, strana 262, piše: »Među prvim časopisima humanističkog povijesnog usmerjenja u kojima su objavljeni prilozii o umjetničkim djelima javljaju se u Beogradu SERBSKE LETOPISI, 1824, (od 1873. LETOPIS MATICE SRPSKE) koji uz kraće prekidne u vrijeme I i II svj. rata i nekoliko promjena naslova izlazi do danas«. Da ne bude zabune, očigledno se misli na LETOPIS MATICE SRPSKE, najstariji književni list u Evropi. Pokrenuo ga je 1824. godine profesor novosadske gimnazije Georgije Magarašević. »Prva knjiga, pod nazivom SERBSKA LETOPIS, izašla je koncem 1824. sa oznakom za 1825. godinu. Časopis je uređivan u Novom Sadu, a štampan u Budimu« I (Jugoslovenski književni leksikon, Matica Srpska, Novi Sad, 1971, 276 – 278). Kao što se vidi, nije izlazio u Beogradu, već u Budimu!

Kada »GLASNIK MUZEJSKEGA DRUŠTVA ZA SLOVENIJO« i »GLASNIK ZEMALJSKOG MUZEJA BIH« imaju odrednice, ne mogu da otkriju razloge izostavljanja nekih drugih časopisa koji su imali brojne priloge značajne za proučavanje arheologije, narodnih običaja i istorije umetnosti. Tu pre svega mislim na:

GLASNIK SRPSKOG UČENOG DRUŠTVA, počeo je izlaziti 1864. kao organ novog društva, umesto zabranjenog »Društva srpske slovesnosti«. Ukupno je štampano 88 knjiga Glasnika, prestao je da izlazi 1892. godine. Društvo je 1887. ujedinjeno sa Srpskom kraljevskom akademijom koja je izdavala GLAS OKA.

»Glasnik je bio značajan naučni organ na putu razvitka nauke i naučne misli kod nas, a istovremeno on je sebi obezbedio visoko mesto među našim naučnim listovima. U mnogo čemu najbolji prilozii u njemu ostali su do danas trajni uzori u prilazjenju naučnim problemima i naučnoj obradi« (Jugoslovenski književni leksikon, Novi Sad, 1971, 132).

U njemu su saradivali Milan Đ. Milićević, Stojan Novaković, Ilarion Ruvarac, Čedomilj Mijatović, Jovan i Živojin Žujović, Vladan Đorđević, Ničifor Dučić, Jovan Bošković, Vatroslav Jagić, Valtazar Bogišić, Konstantin Jireček, Matija Ban, Dimitrije Ruva-

rac, i mnogi drugi autori koji su garantovali visok nivo naučne obrade materije.

»GLASNIK ISTORIJSKOG DRUŠTVA u Novom Sadu, izlazio od 1928. do 1940. godine. Direktor je bio dr Stanoje Stanojević, a urednik dr Dušan Popović. Rad izuzetne grupe saradnika usmeravan je na ispitivanje i izučavanje materijala... za jedan sistematski opis starina i jednu kartu starina u Vojvodini« (St. Stanojević, Naša prva reč, knj. I, 1928/8). Radovi su pisani stilom prihvatljivim i za širi krug zainteresovanih čitalaca. Saradivali su: Milan Budimir, Miodrag Grbić, Nikola Vučić, Radoslav Grbić, Mita Kostić, Mihajlo Dinić, Dušan Popović, Stanoje Stanojević, Viktor Novak, Vladimir Čorović, Dimitrije Ruvarac, Jovan Radonić. Imena koja su i danas ostala autoriteti u svojim oblastima, naučnici koje bi poželega svaka sredina i nacionalna kultura.

Tu su još i nezaobilazni GLASNIK SKOPSKOG NAUČNOG DRUŠTVA, koji je izlazio od 1925. do 1940. godine; i ARKIV ZA POVESTNICU JUGOSLAVENSKU, izlazio od 1851. do 1875. godine, koji su

dolini, preminuo 1958. godine. Radio u Sarajevu, Skoplju i Beogradu. Po mišljenju stručnjaka, Gregor Čremošnik je bio »svakako naš najbolji poznavalac ćirilске diplomatije i paleografije srednjega vijeka, kada je riječ o tzv. vanjskim osobinama listina (Pavao Andelić, Predgovor knjizi G. Čremošnika »Studije za srednjovekovnu diplomatiku i sigilografiju Južnih Slovena«, Akademija nauka i umjetnosti BiH, odjeljenje društvenih nauka, knj. 18. Sarajevo, 1976.). Proučavao je srednjovekovne pečate, njihov značaj kao istorijskih i umetničkih spomenika. Da je napisao samo navedenu studiju zaslužio bi mesto u svakoj enciklopediji umetnosti.

42. Nema ju odrednice slikari MILIVOJ DEANOVIĆ (1883 – 1938; živeo i radio u Novom Sadu i Beogradu. Posle povlačenja sa srpskom vojskom kroz Albaniju, boravio u Rimu. Slikao portrete i žanr kompozicije u duhu akademskog realizma. Radio ikone i bavio se restauracijom); MIHAJLO DEJANOVIĆ (rođen 1913. u Senti, slikarstvo učio kod Petra Dobrovića. Radi kao likovni pedagog i scenograf u Subotici. Pored slikarstva aktivno se bavi i likovnom kritikom).

48. Pod odrednicom »Društva umjetnička« ne pominju se DRUŠTVO ISTORIČARA UMETNOSTI JUGOSLAVIJE, niti DRUŠTVO MUZEJSKIH RADNIKA VOJVODINE, staleška udruženja koje okupljaju po nekoliko stotina stručnjaka, imaju svoje časopise, izdaju knjige.

49. Nema odrednicu IVAN DIMIĆ, slikar, rođen 1877. u Rusiji, otac mu je Vrščanin koji je u Rusiji studirao arhitekturu. Završio Akademiju za likovne umetnosti. Živeo je i radio u Vršču, Rusiji i još nekim srednjoevropskim državama.

50. Nema odrednicu STEVAN DRAKULIĆ, rođen 1880. u Sisku, gimnaziju završio u Sr. Karlovcima. Na Akademiju u Minhenu studira od 1905 – 1910. godine. Pre toga, 1904/1905. učio kod Antona Ažbea. Radi kao profesor u Karlovcima, Senju, Bjelevaru, Varaždinu i Vršču, gde je 1923. godine otvorio privatnu slikarsku školu. Umro je 24. V 1937. u Vršču.

51. Za manastir DIVŠU, ili ĐIPŠU, u LEJ piše na strani 315, da se prvi put pominje 1722. godine. Međutim, na osnovu podataka iz turskih deftera Branislav Đurđev je dokazao da je podignut pre 1566. godine (B. Đurđev, nav. delo, 246).

52. Profesor Dr VOJISLAV ĐURIĆ, predstavljen je sa nepunih devet redaka teksta i 27 redaka o bibliografskim podacima. Nedopustivo malo za redovnog profesora istorije umetnosti Filozofskog fakulteta u Beogradu, redovnog člana Srpske Akademije nauka, člana Atinske akademije nauka, urednika časopisa »ZOGRAF« i serije monografija Instituta za istoriju umetnosti u Beogradu, urednika Edicije »Umetnost u svetu« (izdavač Bratstvo-jedinstvo, Novi Sad) koja je imala 12 knjiga. Pogotovo je malo za profesora koji je mogao da okupi po 2000 slušalaca na svojim predavanjima o Srpskoj srednjovekovnoj umetnosti.

Da je značaj njegovih sinteza o srednjovekovnoj umetnosti i pedagoškog rada potcenjen uveravaju nas i tekstovi o profesorima sličnog profila i značaja iz SR Hrvatske. Na primer profesor Cvito Fisković je dobio 26 redaka teksta, sa 43 retka bibliografskih podataka i crno belom fotografijom.

Isto prostora kao i profesor Đurić dobio je i Gudac Vladimir (rod. 1951.), upravitelj Galerije studentskog centra u Zagrebu, koji u bibliografiji nema radova, a bavi se »rubnim pojavama likovnosti«!! Treba li nekog komentara?

53. Nema ju odrednice slikari TEODOR DOBRI-NOVIĆ (sa 22 godine upisao se, 1907. godine, u Minhenu na slikarski odsek kod profesora Janka); FRANC DUMUNIĆ (rođen u Karlovcu, sa 28 godina, 1918., upisao crtački odsek akademije u Minhenu); JOSIF DABIĆ (rođen u Gerzovu, SR Bosna i Hercegovina. Na slikarsku akademiju u Beču upisan između 1824. i 1848. godine); FRANJA DUKOVIĆ (najverovatnije iz Beča, sa 14 godina, 1786., upisao se na akademiju u Beču).

54. Nema odrednicu GEORGIJE ĐAKONOVIĆ, slikar, šezdesetih godina XVIII veka slika carske dveri i ikonu Raspeća Hrista u srpskoj pravoslavnoj crkvi u Alibunaru i carske dveri u rumunskoj pravoslavnoj crkvi u Ritiševu (1763).

55. Nema odrednicu EGERMAN SIGISMUND, drvorezbar, učio drvorezbarski zanat u poznatoj radionici braće Marković u Novom Sadu. Posle smrti Aksentija Markovića, sa Jovanom Lošakom izveo drvorezbarske poslove u srpskoj pravoslavnoj crkvi u Erdeviku.

56. Nema odrednicu ERDUJHELJI MELHIOR, istoričar i arheolog, član bečkog arheološkog društva, pisac brojnih članaka o istoriji Bačke i knjige o istoriji Novog Sada (1890. godine).

57. Nema odrednicu FORDERINI MARIO (MARRINO), skulptor, rođen u Đenovi 1916. godine. Umetničku školu u Beogradu, u klasi prof. Petra Palavičinja upisuje 1936. a 1937. na Akademiji umetnosti uči vajarstvo kod prof. Sretena Stojanovića. Diplomirao 1941. godine. Učestvovao u NOB u Agitpropu III armije.

58. Pod odrednicom FRUŠKA GORA, pored 16 postojećih manastira, u dokumentima su sačuvani podaci o još desetak koji nisu spomenuti: to su manastir Bukovac, manastir Sv. Đurđa u Stejanovcima, manastir Akalova kod Suseka, manastir Vorošovo, manastir Đurašin, manastir Mutalj, manastir sv. Dimitrija u Šuljmu, manastir sv. Save kod Sremske Kamenice, manastir Rikala, za koje nije pouzdano utvrđeno gde su se nalazili, ali se pominju u sačuvanim srednjovekovnim turskim defterima (o ovome opširnije videti: B. Đurđev, Prodaja crkava i manastira za vreme vladavine Selima II, Godišnjak istorijskog društva BiH, god. IX, Sarajevo,

po vrednosti priloga i značaju za naučnu misao svoga vremena sigurno zaslužili posebne tekstove.

40. Nisu spomenuti ni brojni spomenici kulture u ČEREVIĆU. Nabrojaćemo samo deo koji je stavljen pod zaštitu zakona ili posebno obrađivan u literaturi:

– Na lokalitetu »Gradina« otkriveno je višeslojno praistorijsko naselje.

– Lokalitet »Gradac« sa ostacima rimske i srednjovekovne fortifikacije zaštićen je rešenjem broj 197 iz 1964. godine.

– Kastrum CHEREUG pominje se još 1339. godine (Vojvodina I, 306), franjevci su 1372. godine dobili dozvolu da mogu podići manastir i crkvu u Čereviću, »u srpskom kraju« (Vojvodina I, 158.).

U rimokatoličkoj crkvi zaštićene su: kompozicija Bogorodica sa Hristom i Josifom, iz 1781. godine, dve ikone K. Pantelica i jedna Arse Teodorovića. Rešenje broj 716 iz 1966. godine.

U srpskoj pravoslavnoj crkvi ikone sa ikonostasa su rad više majstora iz druge polovine XVIII veka. Kao mogući autori pominju se Teodor Kračun, i neko iz kruga slikara bliskih D. Bačeviću. Istim rešenjem broj 01 – 298 – 2 iz 1972. zaštićene su još i različite crkvene sasudi u utvari. Georgije Bakalović slika 1827. deo ikonostasa i obnavlja starije ikone.

Četiri stare štampane knjige (Praznični minej B. Vukovića iz 1538; Trebnik, Moskva, iz 1598; Prestono jevanđelje, Moskva, iz 1735; I, kanon Sv. Simeunu i Savi, Venecija, iz 1787. godine) i dve rukopisne knjige iz srpske pravoslavne crkve, zaštićene su rešenjem broj 943/67 iz 1968. godine.

Zavičajni muzej osnovan je 1980. godine, posvećen istorijatu mesta i umetnicima Milenku Šerbanu i Jovanu Soldatoviću, i književniku Jovanu Grčiću Milenku, koji su rođeni u Čereviću.

41. Nema odrednicu profesor univerziteta, dr ČREMOŠNIK GREGOR, rođen 1890. u Savinjskoj

43. U tekstu o slikaru Dimitriju Dimišiću od dva retka (!) potkrake su se neke netačnosti: Piše da mu je »jedino poznato delo »Portret dečaka« (iz Galerije MS). No, zna se da je 1808. godine slikao ikonostas u Grgurevcima. Na portretu dečaka je lik mladog Miloša Hadžića-Svetića (Novosadske umetničke radionice XVIII – XX veka, N. Sad, 1971, 98).

44. Za slikara ALEKSANDRA DOBRIĆA u LEJ se zna samo godina rođenja, (4. V 1837), međutim, u katalogu »Srpsko slikarstvo i grafika u doba romantizma« (GMS, Novi Sad, 1976, 63) drugačija je i godina rođenja! Tu piše da je A. Dobrić rođen 1836. a umro 1863. godine.

45. ZA PETRA DRAGIĆA, slikara iz druge polovine XIX veka u LEJ piše samo da je »1888. slikao u Pančevu veliku ikonu Majke Angeline«. No, u Građi za proučavanje spomenika kulture Vojvodine, knjiga VIII – IX, N. Sad, 1978, 323, navodi se da je on slikao i streljačku metu udruženja strelaca u Pančevu 1852. godine; ikonu sv. Dimitrija, 1882. u Pančevu; ikonu sv. Apostola Petra i Pavla 1883. u Pančevu; i prestonu ikonu sa ikonostasa srpske pravoslavne crkve u Alibunaru.

Navođenjem samo ikone Majke Angeline Branković pogrešno se zaključuje da od P. Dragića imamo sačuvanu samo tu sliku. Pravilnije je reći da je P. Dragić slikar druge polovine XIX veka koji je uglavnom radio u Banatu.

46. Nema odrednicu JAKOB DEŽE (JAKAV DEZSŐ) koji početkom XX veka sa Marcelom Kamorom projektuje u duhu secesije više zgrada u Subotici. Posebno je poznata zgrada sinagoge iz 1902. godine.

47. Nema odrednicu manastir DRENOVAC. Nalazio se između Bečkerek i Ečke. Osnovan je u XV veku, sada više ne postoji, ali se u Katastigu, ili popisu prilagača manastiru Pečke patrijaršije iz 1666. godine pominje (Glasnik istorijskog društva, Novi Sad, knjiga IV, 221).

1958; i, Vojislav Matić, Arhitektura Frušskogorskih manastira, Novi Sad, 1984; i prethodne pojedinačne studije).

Veliki broj manastira opravdao je potpuno u XVIII veku često pominjano poredenje sa Svetom Gorom – »Fruška gora, Sveta Gora vtorā«. Za srpski narod u Vojvodini i severnoj Srbiji Fruška gora je bila duhovno središte, ali i kulturni centar koji je značajno doprineo očuvanju nacionalnog identiteta pod dugom turskom vladavinom i agresivnim austrougarskim pokušajima asimilacije.

59. Nema odrednicu FUTOG, kao naselje pominje se već 1250. godine. CASTELLANUS DE FUTAG pominje se 1422, kada je pripadao porodici Goraj (Vojvodina I, 308, Novi Sad, 1939.) Mađarski kralj Ladislav ga 1456. proglašava za opidum. Futog je poznat i po čuvenim sajmovima i vašarima koji su se tokom srednjeg veka održavali u njemu.

Sadašnja srpska pravoslavna crkva sv. Vračeva podignuta je 1776. god. zidne slike radio je najverovatnije Janko Halkozović, a ikonostas slika 1798. Arsa Teodorović. Dimitrije Avramović je prepravio i doslikao ikone oštećene u Buni 1848/1849. godine.

64. Nema odrednicu KARLO GUTSCH, slikar, u drugoj polovini XIX veka radi portrete i ikone u rimokatoličkim crkvama u Vršcu, Čoki, Starčevu i Srpskoj Crnji.

65. Pod odrednicom GLINA, postoji samo tekst o katoličkoj crkvi sv. Ivana Nepomuka, a ne spominje se srpska pravoslavna crkva za koju je Pavle Simić, poznati novosadski slikar, radio ikone. Tekst je upola manji od teksta u ELU, umesto da u LEJ svaka odrednica dobije više prostora, kako je najavljeno u uvodnoj reči Redakcije LEJ.

66. Nema odrednicu mesto GOLUBINCI, u Sremu, gde postoji više zaštićenih spomenika kulture:

Deo ikonostas crkve Vavedenja Bogorodice koji je slikao Dimitrije Bačević u drugoj polovini XVIII veka, i, dvorac »Šlos« – zgrada iz vremena Vojne granice, sa sredine XVIII veka, zaštićeni su rešenjem broj 187 iz 1968. i 1166 iz 1951. godine.

Zaštićena su, takođe, tri ambara s kraja XIX veka i početka XX veka, kao izuzetni primerci narodnog graditeljstva.

74. Nema odrednicu u KOSTA JORGOVIĆ, 1883–1918, slikar, studirao u Budimpešti i Minhenu. U Novom Sadu izlaže 1913. godine, gde se bavi pedagoškim radom na večernjoj slikarskoj školi za zanatliu omladinu. Pod uticajem impresionista slika pejzaže, portrete i ikone.

75. Nema odrednicu MARIJA JOVIN, arhitekta-konzervator Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture Srbije. Radila na spasavanju spomenika kulture u Baru, Šćepan Polju, manastiru Studenici i drugim srednjovekovnim arhitektonskim spomenicima u SR Srbiji.

76. Nema odrednicu JELOVŠEK DAVID, vajar iz Zagreba, 1901. godine upisao se na studije vajarstva u Minhenu kod profesora Von Rümāna.

77. Nema odrednicu EMIL JANKOVIĆ, rođen u Landorfu u Mađarskoj, sa 16 godina, 1856, upisao je pripremi tečaj za slikare na Akademiji u Beču.

78. Nekoliko desetina već afirmisanih umetnika srednje generacije iz Vojvodine, koji su imali više zajedničkih i samostalnih izložbi, nemaju svoje odrednice. Navešćemo samo neke od njih: Petar Čurčić, slikar-grafičar; Vladimir Bogdanović, slikar-konzervator; Božidar Jovović, vajar; Ratko Gikić, vajar; Sava Halugin, vajar; Vjekoslav Četković, slikar, magistar istorije umetnosti, radi kao profesor metodike likovnog obrazovanja na Akademiji likovnih umetnosti u Novom Sadu; i mnogi drugi. . . Ako njihove kolege iz drugih sredina, sličnih godina, aktivnosti i vrednosti dobiju mesto u LEJ, teško je otkriti razloge i merila na osnovu kojih su »izbačeni«.

Slična je situacija i kod naivnih umetnika – samo manji broj je dobio prostor u Enciklopediji.

79. Nema odrednicu VERA JOVANOVIĆ, magistar istorije umetnosti, direktor Spomen zbirke Pavla Beljanskog. Autor je više članaka i monografija iz oblasti istorije umetnosti (Monografija »Spomen zbirka Pavla Beljanskog, Novi Sad, 1977; Bogdan Šuput slikar, N. Sad, 1984; katalog izložbe vajara Pavla Radovanovića, i dr.).

80. Tekst o jugoslovenskim umetničkim izložbama, od svega 13 redaka, daje nepotpunu informaciju o tih šest izložbi koje su u od nesumnjivo značaj za likovna zbivanja u prvoj polovini XX veka u Jugoslaviji. Još veći značaj imale su za afirmaciju ideje jugoslovenstva i zajedništva svih Južnih Slovena. Bibliografija je nepotpuna.

81. O različitim kriterijumima za vrednovanje značaja pojedinih umetnika, pojava ili objekata u našoj kulturi, koji su vidljivi u LEJ, nema posluže i paralele povučene između Krste Hegedušića, koji ima tekst na četiri strane sa 4 fotografije, i, recimo, Petra Dobrovića, koji je dobio tekst od polovine desnog stupca jedne stranice i dve fotografije; odrednica o umetnosti u BiH ima 17 strana, o Hrvatskoj 63 strane; itd, itd.

82. Nema ni pomena o materijalnoj kulturi naroda koji su nekada živeli na teritoriji Vojvodine i Jugoslavije, a bilo ih je zaista mnogo – Agatirsi, Gepidi, Avari, Gali, Franci, Huni, Jazigi, Iliri. . . Ako postoji odrednica za Japode, na primer, ne vidim zašto se to nije uradilo i za navedene narode. Njihov značaj za arheologiju ranog srednjeg veka i istoriju vremena seobe naroda uočljiv je već na osnovu broja arheoloških lokaliteta koji su otkriveni u našoj zemlji.

Kako je izlazak enciklopedije likovnih umetnosti događaj od prvorazrednog značaja za svaku kulturu, smatramo da i realizacija toga posla mora doneti najbolje moguće rezultate u datom trenutku. Redakcija za Vojvodinu imala je obavezu da abecedar enciklopedije ponudi na razmatranje i Društvu muzejskih radnika Vojvodine, Sekciji istoričara umetnosti (koja okuplja 70 istoričara umetnosti, izdaje knjige), Društvu arhitekata i Društvu arheologa Vojvodine, svim područnim muzejima, itd. Uz saradnju svih navedenih udruženja obezbedili bi najbolje poznavaoce za svaku odrednicu. Tek tada bi znanje desetina mladih stručnjaka iz muzeja i navedenih udruženja na pravi način bilo iskorišćeno.

Iz svih navedenih razloga i potrebe da Jugoslavija ima enciklopediju likovne umetnosti kakvu naša prošlost i umetnička tradicija zaslužuju, dužnost nam je da ukažemo na određene propuste i greške, kako bi se one ispravile i objavile na kraju treće knjige, ili dodatnoj svesci. Ako je samo za područje Vojvodine uočeno toliko propusta, za očekivanje je da ih ima i u tekstovima o drugim delovima naše zemlje. A toliko propusta u jednoj knjizi ovakve vrste već ozbiljno dovodi u sumnju i samu njenu vrednost za buduće korisnike.

januar/februar 1985. godine

Pavle Simić radi ikone za futošku crkvu 1857. godine (lit. Miloš Bugarin, Crkva sv. Vračeva u Futogu, Novi Sad, 1980).

60. GALERIJA MATICE SRPSKE, koja nema svoju odrednicu nego se samo spominje u tekstu o galerijama uopšte, nije osnovana 1881. godine, kako piše u LEJ. Navešćemo deo teksta iz monografije o Galeriji Matice srpske izdane 1972. godine u Novom Sadu, gde se za godinu osnivanja Galerije dokumentovano uzima 1847. godina: »Godinom rađanja Galerije Matice srpske, odnosno njene umetničke zbirke, smatra se 1847. godina iako su prve slike dospеле u Maticu srpsku još 1842. godine zahvaljujući prvom zaveštaču Savi Tekeliji«.

61. Pod odrednicom GALERIJE čitav niz Galerija sa fondovima značajnim za jugoslovensku kulturnu baštinu samo se spominje, dok galerije iz Zagreba (Galerija Nova i Galerija studentskog centra) beznačajne u odnosu na, recimo, Galeriju Lazara Vozarevića u Sremskoj Mitrovici, Galeriju Matice srpske iz Novog Sada, Galeriju grafičkog kolektiva, Galeriju Doma JNA i Galeriju Kulturnog centra iz Beograda, Galeriju Savremene umetnosti u Novom Sadu, Galerije umetničke kolonije Ečka u Zrenjaninu, Galeriju Save Šumanovića u Šidu, Galeriju likovne umetnosti poklon zbirku R. Mamuzića iz Novog Sada, i da ne nabrajamo više, koje nemaju svoje odrednice a svakako to zaslužuju!

62. Nemaju odrednice slikari LJUBOMIR GAJIĆ (učio slikarstvo u Kutlikovoj crtačkoj školi u Beogradu); SLOBODAN GAVRILOVIĆ; VLADIMIR GAVRILOVIĆ (rođen u Sr. Mitrovici, 1909 godine, u 21. godini života upisao se na crtački odelak Akademije u Minhenu); MIHAJLO GEORGIJEVIĆ (rođen u Beogradu 1852. godine, sa 19 godina upisuje se na kurs slikanja cveća, a pohada i odelak za elementarnu crtanje i modeliranje na Akademiji u Beču); DOBRIVOJ GEORGIJEVIĆ (iz Beograda, od 1904. godine studira slikarstvo na Akademiji u Minhenu).

63. Nema odrednicu JESEF GOIGNER (slikar, u drugoj polovini XIV veka radi ikone i zidne slike u pravoslavnim i katoličkim crkvama u Banatu – Zrenjaninu, Novom Miloševu, Perlezu).

67. Nema odrednicu FISCHER EVA, rođena 19. XI 1920. u Daruvaru. Gimnaziju uči u Vršcu a umetničku akademiju završava u Lionu. Jedno vreme, od 1939 – 1941. godine živi i radi u Beogradu, odakle 1941. beži u Italiju. Imala je više od pedeset samostalnih izložbi u Italiji, SAD, Francuskoj, Argentini, Engleskoj, Izraelu i Švajcarskoj.

68. Nema odrednicu arheolog IMRE HENSZLMANN (negde Henszlmann) koji je 1870. godine započeo arheološka istraživanja u Baču i 1872. otkrio temelje najstarije crkve. Rezultate tih istraživanja objavio kasnije u Budimpešti.

69. Manastir HOPOVO ima tekst od 18 redaka, a iznad njega »projekantsko-gradevno poduzeće Höningsberg i Deutsch« ima 24 retka! Možda navedeno gradevinsko preduzeće, koje je krajem XIX i početkom XX veka podiglo nekoliko zgrada u Zagrebu, treba da dobije toliki prostor, ali je van svake sumnje spomenika kulture u manastiru Hopovu, po mnogo čemu jedinstven u našoj zemlji (arhitektura, slikarstvo, riznica, nedavno otkriveni temelji stare crkve, i mnogo toga još što je Hopovo predstavljalo i imalo do drugog svetskog rata), zaslužuje veći prostor i u enciklopediji koja bi se izdala van naše zemlje.

70. Nema odrednicu SAVA IPIĆ, slikar (1894 – 1958). Od 1925. godine stalno živi i radi u Novom Sadu. Pohadao Umetničku školu u Beogradu 1919, a potom privatnu školu »Svete Ane« u Beču. Akademiju likovnih umetnosti u Krakovu završio 1925. godine. Bavio se slikarstvom i skulpturom.

71. U selu JARAK, kod Sremske Mitrovice, spominju se samo arheološki nalazi, ni reči o srpskoj pravoslavnoj crkvi iz XVIII veka i ikonostasu čije je ikone radio Jakov Orfelin.

72. Odrednicu nema ni profesor dr DRAGAN JEREMIĆ, rođen 1925. godine, profesor estetike na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Autor je brojnih članaka i knjiga koje se bave različitim problemima umetnosti (Doba antiugetnosti, Kritičar i estetski ideal, Narcis bez lica).

73. Nema odrednicu MILORAD JOVANOVIĆ, 1886 – 1946, vajar, rođen u Sremskoj Mitrovici, učio u Zagrebu u klasi R. Frangeša Mihanovića.